

Barbarić, Damir

Source / Izvornik: **Vijenac, 2017, 621/622, 11 - 11**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:569343>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

RIJEČ AUTORA

Čitati *Timeja*

Timej je jedno od djela iz kojih danas možemo naučiti kako drukčije iskusiti i razumjeti cjelinu bitka i života

DAMIR BARBARIĆ

Prije svega bih htio reći što meni znače prijevod i prevođenje. Živimo u maloj sredini, u oskudnoj kulturi u kojoj nemamo tu sreću koju imaju velike nacije – ali ne samo velike nego i manje ali sretnije i duhom bogatije – kod kojih se u jednom dijelu filozofijskog posla spontano odvija obostrano plodonosna suradnja filozofa i filologa, osobito klasičnih. Tu smo mi zakinuti, a posljednjih dvadesetak godina zakinuti smo još više nego ranije. To je žalosna činjenica. Mi filozofi zato smo prisiljeni uskakati na područje onih koji su odavno trebali na sebe preuzeti svestranu skrb za prenošenje i tumačenje klasičnih tekstova, pa i onih iz filozofijske predaje.

To je jedan od izvanjskih razloga za ovu raspisnost s vremenom i energijom na koju sam se osjetio ponukanim. Drugi je više unutarnji i bitan. Moje je iskustvo da se kod pravih, a to u filozofiji uvijek znači najtežih djela, sva ona mjesta u kojima se smisao tih knjiga zgušnjava i sabire i koja stoga čine temelj i okosnicu sveg ostalog izlaganja u djelu uopće ne mogu razumjeti ako ih se ne prevede.

Smisao dubokih i teških, jezično i misaono zapetljanih mjesta u njima otvara se, ako uopće, samo upornim pokušajima da ih se što točnije prevede u vlastiti materinski jezik. A otvara se tako da se najprije dugo u njih ponire. Jer takva mjesta uvijek vode sve dublje i dublje u beskonačnu unutarnju višeznačnost i mnoštvo smišleno i gramatički jednako legitimnih interpretacija. Zato su kod prevođenja i razumijevanja takvih mjesta i takvih knjiga neophodni komentari, mnogom čitatelju suhoparni, zamorni i odbojni. No u njima je sabrano iskustvo svih onih koji su prije nas jednako tako bili godinama i desetljećima suočeni s istim nevoljama i problemima te su se iz njih uspjeli ovako ili onako ispetljati. Pravi razgovor, prijateljski u najdubljem smislu riječi, čovjek rijetko nalazi u druženju i općenju sa svojim suvremenikima. Možda je prije ovo pravi razgovor, naime dugo i strpljivo slušati na koje su se sve načine tvoji prethodnici izvlačili iz jezičnih i misaonih teškoća, što su jedan od drugog pritom dobili i jedan drugom dali, što nisu mogli ni htjeli prihvatiti i zašto to nisu htjeli, da li možda zato što im je nedostajala ova ili ona filozofijska pretpostavka. Iz takva napregnutog razgovora čovjek izađe iscrpljen, ali i poučen, osnažen i ohrabren, tako da se može dogoditi da u druženju i razgovoru s onima u svojoj neposrednoj okolini često izgleda odsutan, nezainteresiran i ravnodušan, premda ta slika vara.

Još sam nešto shvatio pri tom poslu prevođenja, nešto što sam doduše čuo i naučio davno ranije, ali druga je stvar nešto čuti, a druga to iskusiti. Iskustvo sam da se samo u prevođenju doista intenzivno otvaraju dubine vlastita materinskog jezika. Prevesti s drugog jezika ne znači smisao i značenje koje je u njemu položeno naprosto što vještije prenijeti, precizirati u navodno već gotovi i raspoloživi svoj jezik, nego u susretu s tuđim jezikom jednaku, ako ne i veću muku za daje upravo nužnost produblivanja odnosa spram vlastita jezika.

Dijelom sam time obrazložio zašto i čemu ono za nekoga možda pretjerano inzistiranje na množini komentara i prijevoda u drugim jezicima i na njihovu stalnom konzultiranju. Dodao bih, prije svega zbog toga jer knjige i knjige nisu isto. Da kažem napola u šali i svjesno zaoštro, ima knjiga kojih se, ako smo u

dobroj formi, u tjedan dana može pročitati pet ili deset, a ima i drugih knjiga za koje ni cijeli život nije dovoljan da bi se s njima doista ušlo u plodan razgovor, da ne kažem da bi ih se uistinu razumjelo.

To su knjige, ima ih možda deset ili trideset, broj tu nije bitan, koje su takve da se cijelog života uvijek iznova njima bavimo. I kad čitamo bezbroj drugih zapravo posredno čitamo samo te knjige. To su klasična djela, takva uz koja vrijeme povijesnih epoha teče i klizi, a da ih ne može okrnjiti ili im nauditi, već može biti sretno ako iz njih svaki put iznudi ponešto za svoju duhovnu hranu. Jedna od takvih knjiga je Platonov *Timej*. Zato mi se činilo da su prijevod, komentar i tumačenje te knjige svrsishodni kako za moje vlastito traganje za smislom te knjige tako i kao znak nama svima da je riječ o knjizi oko koje su se stoljećima trudili najbolji duhovi te i mi stječemo neku vrstu povlastice ako smo, ma kako skromnih snaga i s neizvjesnim uspjehom, pripušteni u to posvećeno društvo. To je ono što sam osjećao radeći na prijevodu i komentaru.

Timej je suvremeno djelo

Odvažio bih se na izazovnu i vjerojatno prijepornu tvrdnju da je prema mojem sudu *Timej* suvremeno djelo, i to u doslovnom smislu te riječi. Platon, posebice sa svojim *Timejom*, naš je suvremenik inkognito. Naravno, kad filozof govori o suvremenosti to nije istovjetno onomu što se u svakodnevnoj predodžbi označava tim izrazom. Nedvojbeno je da se sa stajališta današnjih spoznaja sadržaj *Timeja* u nizu pojedinačnih tvrdnji, stavova i nazora može činiti smiješnim ili u najmanju ruku prevladanim i zastarjelim. No ti se prigovori tiču pojedinačnih empirijskih pojava i činjenica. Za razliku od toga, ono do čega je bilo stalo Platonu, a trebalo bi biti i nama kad danas studiramo *Timeja*, jesu načelna i temeljna pitanja, koja tom kritikom ostaju velikim dijelom netaknuta. *Timej* nam je suvremeni time što nas u posebnom, upravo ovom povijesnom trenutku, u kojem je gotovo sve na što se oslanjamo kao na najdublje metafizičko uporište već nekoliko stoljeća, negdje od 15. i 16. pa do danas, u velikoj mjeri zahvaćeno dubinskim potresom, tako da oni najpribebniji i najoštroumniji već dugo znaju da više nismo u stanju ni približno određeno reći što je zapravo kretanje, prostor, vrijeme i sve drugo bitno. Da nam u takvu povijesnom trenutku ususret dođe djelo koje nam može pomoći da se oslobodimo višestoljetnih ukorijenjenih navada i predrasuda jednog određenog razumijevanja prostora, vremena, kretanja i ostalog, a povrh toga nam dade poticaj i naputak kako bi se to moglo misliti iz temelja drukčije – u tomu je moja prvenstvena intencija pri bavljenju Platonom i *Timejom*.

Timej je jedno od djela, svakako ne jedino, iz kojih danas možemo naučiti kako doista drukčije iskusiti i razumjeti cjelinu bitka i života. Reći da u knjizi ima mnogo trivijalnog i grotesknog izgleda kao nepobitan kritički iskaz. Međutim, tomu se daje uzvratiti jednostavnom napomenom. Platon upravo inzistira na tomu da o onom o čemu on u *Timeju* govori uopće ne može biti znanosti i da se tomu može pristupiti isključivo jednom za nas krajnje neobičnom, a vjerojatno i neshvatljivom mješavinom znanosti i fantazije, strogosti pojma i slobodne igre uobrazilje. I *Timej* i velik dio svojeg filozofiranja on u svojem zadnjem i najvećem djelu *Zakoni* naziva tek razboritom staračkom igrom. Ali nemojmo se dati prevariti. To nije puka igra, takva koja bi bila ispod razine znanosti, već igra koja je nadmašila obzor i aspiraciju znanosti, i to tako da ju je zajedno s njezinim metodama i načelima uključila u sebe, ali ju je ujedno nadmašila i unijela u šire i dalekosežnije obzorje, otvarajući je time iskonskoj slobodi

života koja se ne da do kraja sputati nikakvim zakonom ili načelom.

Kad se *Timej* čita i pokušava razumjeti u tom obzoru, nailazimo na stavove i spoznaje koje nam moraju biti krajnje začudne, no koje moramo upravo u toj posvemašnjoj začudnosti duhovno izdržati. Jer navika je silna moć. Od nje i u njoj čovjek uglavnom živi. Doći na rub onog naviknutog i biti izložen čistom, otvorenom čuđenju za čovjeka nikad nije ugodno. Treba i hrabrosti i snage da se u čistom čuđenju ustraje. Moramo se na primjer začuditi tomu da ovdje odjednom susrećemo takvog boga za kojega Platon kao najpogodnije nalazi ime *demiourgos*, koje Grci inače rabe za rukotvorca i zanatliju. Bog *Timeja* je božanski obrtnik, različit od Boga koji sve stvara iz ničega, takav koji se zatiče licem u lice sa neizrecivo kaotičnom gublivošću vječne pratvari i bori se s njom na taj način da je pokušava umskim nagovorom pridobiti da prihvati barem nešto reda i zakonitosti, da bi se time donekle umirila i dopustila da se u njoj i iz nje izgradi lijepo uređena cjelina svijeta. To dakle nije svemoćni Bog, nije Bog koji samom svojom voljom sve stvara, nego bog koji je u najtežoj nevolji u susretu s nečim što izgleda posve neukrotivo i nesavladivo, ali u tom srazu ipak uspijeva barem djelomice pobijediti, i to najvećom dobrotom i čovjeku zauvijek nedokučivim i nedostižnim umijećem matematičkog i muzičkog skladanja.

Koje su sve posljedice takva shvaćanja boga za cjelinu svega, to je pitanje koje valja temeljito promisliti. Uz ostalo trebat će propitati ima li nastojanje da se svijet i svjetska bića shvate i iskuse kao ono što je u sebi samom lijepo i dobro uopće ikakva izgleda na osnovi pretpostavke da su nastali iz ničega jedino beskonačnom Božjom voljom i moći. Pripovijest u *Timeju* svoj vrhunac dostiže u spoznaji da je svijet lijep i nešto najljepše, ali da je takav samo zato što mu je u temelju iskonsko kaotično gibanje koje jedino najvećom dobrotom i umijećem boga proizvođača biva navedeno na to da pusti da se njegova neukrotiva gublivošću djelomice umiri i uredi pravilom i zakonom te tako zablista ljepotom uređena svijeta.

Pogled na cjelinu bića

Unatrag kojih stoljeće i pol ili dva u velikoj se mjeri izgubio pogled na cjelinu bića. Kad naglašavamo da je *Timej* ujedno ontologija, teologija, psihologija, kozmologija i etika, to može zvučati efektno, ali će se onaj tko to sluša vjerojatno brzo umoriti od nabiranja i još brže će zaboraviti poantu tog postupka. Ali nije riječ o tome da su u ovom djelu ontologija, teologija, kozmologija, psihologija, antropologija i etika tek izvanjski okupljene u jedno, već se tu radi o jedinstvenom iskustvu i cjelovitom pogledu na sve što jest i biva, u kojem sinoptičkom pogledu sve to nabrojeno još uopće ne postoji kao odvojeno i zasebno.

Morali bismo duhovno prisvojiti taj cjeloviti pogled na cjelinu i cjelovitost bića da bismo mogli udovoljiti zadaćama današnjeg i budućeg ozbiljnog filozofiranja, koje nam nalažu temeljito propitivanje svih osnovnih i nosivih pojmova cjelokupne filozofijske predaje. Tako se na primjer izvodima u *Timeju* ne možemo ni približiti s danas vladajućim pojmom prostora kao mrtve, pasivne protegnutosti, koji smo, premda dijelom pripremljeni u kasnijoj Antici, tek od Galilea, a konačno od Descartesa dobili kao pupdubinu na putu kroz povijest i koji je svakom od nas, i onom visoko obrazovanim i onom posve neobrazovanim, tako duboko usađen u dušu da mu ne pada na pamet mogućnost da bi mogao biti i u najmanjoj mjeri drugim i drukčijim. Međutim, iz promišljanja *Timeja*, dakako ne samo njega, taj se pojam može spoznati kao tek izveden i deriviran, kao jednom povijesno nastao,

ali ne sam po sebi apsolutan i jedino istinit. Isto vrijedi za kretanje, za broj i za tijelo, kako geometrijsko tako i fizičko. I u broju, dakle u onomu što se čini u najvećoj mjeri i čak posve racionalnim, u liku neodređenog dvojstva prisutna je iracionalnost kaotičnog iskonskog gibanja, štoviše ima u svim brojem izvedivim operacijama upravo ključnu ulogu. Tako je i s nerazrješivom nerazmjernošću u ustroju geometrijskih trokuta i u svemu što je iz njih i pomoću njih izgrađeno.

Ili nekoliko riječi o duši svijeta. Već negdje od 13. stoljeća duša svijeta, shvaćena u eminentno kozmologijskom i metafizičkom smislu, prestala je u filozofiji igrati bitnu ulogu. Zadnji put je kao ime susrećemo u Schellinga, ali tu je već riječ samo o nekoj vrsti stvarnog izlaganja tadašnjih spoznaja spekulativne medicine. Danas ćemo govor o duši svijeta naći samo još u egzotičnih spisatelja koji ozbiljan filozofijski rad mišljenja nastoje zamijeniti zbrkanim holističkim, zapravo eklektičkim domišljanjima. Iz povijesnog obzorja nije iščezla samo duša svijeta, nego i sama duša. Psihologija ju je odavno zamijenila pojmom jastva, pa zatim onim svijesti, da bi onda i svijest zamijenila skupom njezinih relacija i funkcija, koje su pak danas na putu daljnijeg preinačenja u dinamički sklop neuronskih podražaja i njihovih akcija i reakcija.

Međutim, duša svijeta u *Timeju* je mišljena i izložena na taj način da se, ako se to ozbiljno i temeljito promisli, odatle mogu dobiti smjernice za rješenje mnogih bitnih pitanja u okružju ne samo onoga što je danas još preostalo od psihologije nego i suvremene filozofije jezika ili pak epistemologije. Ovdje susrećemo dušu koja je astronomijski i kozmologijski utjelovljena, koja živi u kretanjima nebeskih tijela i uzrokuje to da ta tijela, dok se kreću kružnim tokom istosti i djelomice nepravilnim krugovima različitosti, zapravo misle i spoznaju te ujedno bez glasa potvrđuju ili niječu uzajamne veze i odnose svega onoga na što nailaze. Vjerujem da bi se dalo pokazati da se moderna hermeneutika ili primjerice Heideggerova kasna promišljanja biti jezika mogu s tim smislom vezati i odatle dobiti plodotvoran poticaj za daljnja promišljanja. Slično bi se moglo reći o harmonikalnoj sintezi matematičkih i glazbenih načela i pravila, koja tvori bitni ustroj duše svijeta.

Na koncu, najviša svrha *Timeja* prema momu shvaćanju sadržana je u izazovnom i zacijelo prijepornom Platonovu stavu da je čovjek uistinu biljka koji svoj korijen ima u nebu i koja je, za razliku od sveg ostalog bilja koje korijen ima u zemlji pa se odatle uzdiže spram svjetla, na neki način naopako izrasla, naime iz svojeg se nebeskog korijena spustila dolje prema zemlji. Čovjek je nebeska biljka. To se odnosi na pojedinačnu ljudsku dušu, koja je u svojoj biti vječna i samo se u ovisnosti o načinu kako je proživjela svoj smrtni vijek iz epohe u epohu vječnog života na ljestvici bića od savršenijih spušta prema manje savršenima ili se pak uzdiže u protivnom smjeru.

Tu nalazim najdublju i najuzvišeniju poruku djela. *Timej* nas može poučiti da su čovjek, sve moguće ljudske zajednice, a na koncu i samo čovječanstvo, u svim usponima i padovima svojih životnih i povijesnih putanja uvijek samo dijelovi odnosno momenti cjelovita kozmičkog i božanskog sklopa, nečujne ali mišljenjem dokučive skladbe svijeta. Što to zapravo znači i na što bi nas ta spoznaja mogla potaknuti i pokrenuti? Je li sve to na koncu ipak tek nešto što se uzima ozbiljno samo u krugu onih koji su izgubili svaki kontakt s današnjom stvarnošću? Ili bi ta stvarnost sa svom svojom nadmoćnom samouvjerenošću mogla pred tu izloženim uvidima načas ustuknuti i pokolebati se, oslobađajući se time za istinsko čuđenje, pitanje i mišljenje? Naravno, ako za njih ima uha, rekao bih i uma, a prije svega srca.